

Менча Кечева /Варна/

ЗА ПРОИЗХОДА НА НЯКОИ ТОПОНИМИ В ПРОВАДИЙСКО

Ако потърсим произхода на някои топоними в района на Дългопол и Провадийско, ще срещнем оригинални старинни местни имена, производни от лични имена, прикори, които сега не се срещат. Някои от тях са останали в езика на най-възрастното население и постоянно отмират, други са преведени /калькирани/ или заети, преосмислени, а трети са като истински паметници в народната етимология. Част от оцелелите до нас имена са свързани с трудова и обществена дейност, занаят, поминък, с хубост на мома и ерген, на невеста или на мъж - внак и хубавец.

От изчезнали ЛИ за района на географските имена Бановица и Бъновица са стигнали до нас като име на чешма край с. Комунари. Вероятно името е от Баню, Бъно и старинната наставка -ица. И двете имена са срещат в османски регистър от XVII-XVIII в. Старинно бан - 1. 'Областен владетел, големец, богатия'; 2. Съкратено от Бърбан, Хубан.¹

От изчезнали за района са ЛИ Барбо - в Барбовата съшече /=Барбовата чешма/; Барзо в Барзов пунар.

Единичен случай е старинното ЛИ Белуда, запазено в местното име Белудкина нива край с. Кракра. Последното се среща и в старинна хоровадна песен, в която се пее за Кирчовото любе Белудка, която върви по пътя "беличка премененичка и под гуща забраденичка"/.

Изчезнало ЛИ е Вайчо във Вайчов рът край с. Аспарухово; ЛИ Варчо във Варчова трънка /умалително Вар(о), Варьо/, което Й. Занков предполага за откъснато ЛИ като Гостивар - във връзка със стб. ВАРИТИ, 'изпреварвам, избързвам'.² Интерес представляват имената с типичен старинен характер като Баб и Видина протук /Бабиния Видин поток/ от изчезналото ЛИ Вида за с. Аспарухово /Ченге/.

Не е изчезнало името Дена, запазена е чешма Баба Дена край с. Снежина на името на Дена - жена, не дала споместените си пари на черкези и хвърлена да изгори в запалената пещ за хляб.

Особени са имената, зад които стои благоденствие на родолюбиви българи за хубост и признание като: Видина чешма, строена в чест на хубаза Вивда, за която се пее и в коледарска песен

на с. Аспарухово, или Вичина чешма - от ЛИ Вича, престояла над петнадесет години в Бесарабия /в османско време/. След връщането в родината съпругът и Узун Добри прави чешма за спомен на Бичкьой /дн. Дългопол/, като я именува на хубавата си невеста.

Някога дядо Гер'гич бил козар в с. Манастир' и пътеката, по която изкарвал стадото си, и досега се нарича Гер'гичова път'ка /по-старото Гер'гич, Георги/ или пък дядо Гичо, който направил кладенец - "Гичкова" край с. Боряна.

Изчезнали ЛИ са: Дажо от Дажов дулап' край с. Манастир, Дражил, Дражила /м. Дражила на Ю от Дългопол/, Домо /Домов клаци в Сърта/, Рад /Дядов Радов мост в Петров дол/, име, което също се среща в османски документ от XVII век.

Особен случай на топонимично образуване е Драгни чешма, на С от Добротич и ЮЗ от с. Лопушна; рядко срещан дателен падеж,³ и Драгнива чешма - от изчезналото ЛИ Драгна - от Драга с наставка -и², Дядов Владов дол - изч. ЛИ Влад; Къето - от Къю, Къю; Кудовата - от Кудю; Кърчев байр' - ЛИ Кърчо; Фингото - ЛИ Финго /изч. с. Комарево/.

Възможно е някога да е имало липи около Лепино буче, което Ара Маргос сочи като Липино буче в кратките си исторически бележки за село Аспарухово⁴, но местното име Лепино буче няма нищо общо с липа, идва направо от изчезналото старобългарско ЛИ Ляпа, Лепъ - от стб. ЛѢПА 'приличен, красив; прилична, красива'. Уф на Лѣпа със старинно якане; от диал. лѣпа 'хубава'; ЛИ Ляпа се среща в най-стари регистри на с. Аспарухово, Блъсково, Градинарово, Дългопол.

В Аспарухово никой не казва "у Липини", а "у Ляпини" /Лѣпини и Ляпучкини/, умалително Ляпучка от Ляпа - в см. 'хубавка'. Последната жена с име Ляпа /от Дългопол/ почина преди двадесетина години, а заедно с нея изчезна и името ѝ.

За съжаление, това старинно име, което много млади хора смятат за грозно и старомодно, сега е изместено от Любипа - също красиво, но най-вече от Любка, Любов, Лили и др.

Единични случаи са Мавра тарла край с. Величково /Коте/ - изч. ЛИ Мавро, Мавра, Маври /ФИ Маврови има в с. Дзбравино/, Нисторчица - на СИ от с. Аспарухово и Ю от с. Косово - по ЛИ Нистор /а/ < от Нистор + ица; умалително Нисторчица⁵.

За произхода на топонима Мартула /Мартуль/ от м. Мартула

и Мартулски кайряк край с. Аспарухово И. Заимов предполага да е от по-старо Мартула < прил. с йб от Мартул, Мартула⁶, а от Ст. Илчев /323/, Мархул м. от Март/ъо/, Марто + ул; ЛИ Мартул е изчезнало от с. Аспарухово и Добриня.

Местното име Митишевата нива край с. Добриня пази изчезналото ЛИ Митиш, както и РИ Синковите в с. Щипско - от ЛИ Синко, умалително от Сино;⁸

Наличността на топонима Репча край с. Аспарухово потвърждава обяснението на И. Заимов за Репчова чука от ЛИ Репчо от Рабчо с предглас ра - ре. Ръхлен от ЛИ Ракно, а то вероятно от най-старото Ръх/ъ/ло.

Топоними от такъв характер са редки, но в Провадийско се срещат и имена на местности като Братанча, Горанча, Старча, Трънча, които в говора са запазени и като на Братанча, при Горанча, на Репча, до Старча, до Трънча - стари местни имена с предлози - свидетелство за по-голяма старинност.

На два-три километра И от с. Аспарухово се намира височина с име Кръстотъ. Според местно предание и бележки от Ара Маргос тя носи името си от хубава мома Кръстинка, която уж била грабната и отвлечена от змей¹⁰.

По направени от Димитър Златарски разкопки и непубликувани материали на Историческия музей в Дългопол се твърди, че на Кръстотъ съществуват останки от две крепости - римска от II - IV век и византийска от XI век, което дава основа да се предполага, че е оцеляло латинското cristata 'качулата', каквато форма има върхът. Освен това в близост до Кръстотъ на изг от селото е запазено топонимичното име Качул'я. Или - може да се предполага, че е стара заемка.

И. Заимов определя името от личното Кръстинка /развито от Кръст, Кръсто и старинна наставка -отъ/. При изговарянето на Кръстотъ ударението пада на последната сричка, която авторът обяснява с нарицателното висота¹¹.

Някои от местните имена са възникнали от прякори като: Болничковата чешма, Дундичта /(х)арзул'ка/, Камбуровия дол, Камбуровия кулак, Капанков рът, Капричева чешма, Каралнуквите абул'ки, Карамановия кладенец, Копанков рът, Мармърската чука < РИ Мармърята в с. Боряна, Манаф Йолу, Митаковите ниви, Палазовата чукурка, Палачорови усон и др.

В топонимията на Провадийско се срещат имена с член -о около села с местно мизийско /съртско/ население, като: Андако, Арапо, Алчако, Бантъо, Бресто, Въбило /=Убеда/, Дружко, Емачо, Каснако, Кружко /=Крушку/, Липако /=Липаку/, Мочуро /=Мочуру/, Мусто, Отуло /=Отулу/, Потоко /=Потука/, При оре/х/о, Разливо /=Разлива/, Ръто, Скоко /=Скуко/, Трано /=Трапу/ и др.

Запазени са старинни имена с топонимичната наставка -ица: Бановица /=Еъновица/, Буковица, Бързица, Габърница, Елешница, Житица, Златица, Манастирица, Нисторчица, Пиздица, Пръстил'ница, Пчеларницата, Росица, Сирпица, Тодорица, Пърквица.

-овец: Барбовец, Бариковец, Баруковец, Баръбовец, Бановец, /=Байовец/, Божуровец, Брестовец, Буковец, Габровец, Глогсвец, Драновец, Клонковец, Клуповец /Клуновец/, Кончовец, Медовец /ново/, Пейчовец, Погановец, Раковец, (X) Растовец, Сми/н/довец /=Смидовец/, Сънтовец, Чугаровец;

-ед: Белоградец, Изметец, Лозенец, Мързелец, Ръхлѣц, Стар ръхлѣц, Студенец;

-ъово: Гроздъово, Гульово;

-ово: Аспарухово, Блъсково, Величково, Вел'чово бѣло, Ганчово, Ганчово кладенец, Геново буче, Градинарово, Косово, Марково, Неново, Славейково, Тръстиково, Храброво.

Особени са старинните имена от типа на Бръснава стѣка - от бръсти, бръснав, бръст - стб. БРЪСТЬ 'листница, струпана зелена шума за земен фураж'; Ъбиѣл, Въбиѣло /стб. ЪБЛЬ 'въбел, ъбел, убел', 'извор, кладенец'; Гумнищата /=Гумнищятъ/ - стб. ГОУМЬНЬ 'харман': Жерка /=Жеркъ/ воденица - стб. ЖРЪНЫ; Козлов /=Козлев/ от козел, козля; Колник /=Кулиникъ/ < Кольникъ 'коларски път'; Косора /=Кусоръ/ - славянското косогор, 'стръмна височина', Кременица - от стб. КРЕМЕНЬ, 'кремък', 'скала'. Кривината /=Кривинѣтъ/ - кривина 'завой' /на път, на река/: Разбѣя - стб. РАЗБОН 'битка, насилие'. Възможно да е от разбойническо нападение от хайдуту или кърджалии.

В землището на с. Сава, близо до с. Цонево, до 1967 год. съществува т.н. Тонгуров кладенец. Може да се предполага, че името е от старотурски - с предположение за първобългарски произход. /В с. Сава чух Чангуров кладенец - Тонгур, която Й. Заимов числи към старотурски tongur 'свиня'.¹²

Проследявайки някои от старинните географски имена в Прова-

дийско, не може да отменим тези, които означават култови обекти и връзка с духовно лице. Такива са: Джамийски ниви, Калугере /= Калугере/, Калугерите /Калугерите/, Калугерски вир, Калугерски дупки, Килиса тарла, Клисаджина, Клиседжика, Клиседжика, /Клисаллика Манастиръ', Манастираз, Манастиръя, Манастиръ Оавръ, Мусалата, Намазгя/х/, Обрука /=Убрука/, Попас багларъ, Поповото клайче, Поповата къщичка, Поповите нозеръ, Попов пясък, Попас чешма /= чешмеси/, Попас чейръ, Свети Георги, Свети Никола, Черковна, Червената нива, Черковната нива; Пърквица - име на изчезнало селище, унищожено по време на турската колонизация /XVIII век/- на юг от с. Бозвелийско. Особено е името Киселмес кору /осм. kisilmes kogu 'гора, която не бива да се сече' - свещена поради гроб на някакъв дървеш /според предание/.

Буди размисъл фактът, че в мисилманското гробище на с. Добромър, Бургаско, което се намира на 4-5 километра от с. Аспарухово, са намерени четири гнили кръста над гробовете на стари погребения /кръстовете се пазят в Историческия музей на гр. Дългопол/.

В Провадийско има географски имена с историческа информация. Някои от тях са свързани с легенди, предания за войводи като Вълчан войвода, Бойка войвода.

Някои имена и песни са свързани с името на Добра войвода, познала единственото си дете /което оставила пеленак на свекърва си/ след двадесет години. Други имена са на хайдутки като Велко, Марко и др. Зад отделни местни имена се крият събития, сражения, войни; имена на пламенни родолюбци, герои и др. През 1388 год. жителите на с. Фети къй /дн. с. Храброво/ взели дейно участие в стълкновенията с турците. Българите се били храбро с войските на Яхия бег.

Според бележките на Димитър Михайлов селото било наречено Фетих къй - от Фетих /арабско/, което означава 'победител, покорител'.¹³

По устни сведения на Димитър Проиков /кмет на селото/ и кратка история на с. Добравино по време на Руско-турската война /1828-29г./ под селото се водела голяма битка за преминаването на Камчия от корпуса на генерал Ридигер и четирихиляден отряд на Юсуф паша от местността Казашки гечит', руската войска за пръв път преминала Камчия и навлязла в Балкана¹⁴.

Най-старото име на с. Аспарухово - Дженк йери /1448 год/ й.

Займов определя като място на битка, което приема за най-вероятно във връзка с някои от турските завоевателни походи срещу България на Али паша през 1388 год.¹⁵

С името на легендарния Бълчан войвода, който заедно с триста юнака обирал турската хазна, поставяйки си високо благородна и патриотична задача да излезе пред света и да откупи поробеното си отечество, са свързани географските имена: Велча, Велчово бѣло, Вел'чов кладенец, Вел'чов път', Вел'чов рѣт, Вел'чова трѣнка, Велкова дубрава, Вѣлков рѣт и др.

Мястото, където се сражавала и пада убита /в Коджа балкан/ партизанката от отряд "Васил Левски" Мечка Карамѣилова, се нарича "Мечкин гроб".

Имената Рѣбски път', Рѣбска път'ка, Рѣбски рѣт - на Ю от с. Аспарухово - напомнят на поколенията /чрез предания и песни/ за пътя, по който откарвали "бели българки, бели робини" /н.п./ за Цариград.

Географските имена Казачка, Казак байр', Казак йолу, Казашки припек, Казашки път' са свързани с преминаването, стануването и идването на руски войски, както и Кесар, Черкѣз кѣой и Черкѣзки път. След Освобождението Кесар изчезва, тъй като жителите му се преселват в Турция.

Редица имена в посочения район напомнят за хайдутството като Солаковия мост - на името на Солак Мустафа, /Х/айдушка дупка, /Х/айдушки кайнак, /Х/айдушкото кладенец, /Х/айдушка чешма, /Х/айдушкия трап.

Местните имена в Провадийско носят важни сведения при едно внимателно критично проучване за поселищните отношения в по-далечното и близко минало.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Ст. Илчев. Речник на личните и фамилни имена у българите. С., 1969 год., с. 63.

² И. Займов. Бележки за местните и лични имена в Аспарухово, Варненско, *Ономастика*, XIX, 1974, с. 122.

³ И. Займов. Местните имена в Пирдопско. С., 1959 г. с. 163.

⁴ А. Маргос. Местни и лични имена от з. Аспарухово, Варненско, - *Ономастика*, XIX, 1974 год.

- ⁵Ст. Илчев. Речник на личните и ф. илни имена у българите, С. БАН, 1969 год., с. 361.
- ⁶И. Заимов. Бележки за местните и лични имена..., с. 123.
- ⁷Ст. Илчев. Речник на личните и фамилни имена..., с. 329.
- ⁸Пак там, с. 451.
- ⁹И. Заимов. Бележки за местните и лични имена..., с. 123.
- ¹⁰А. Маргос. Местни и лични имена. - Onomastica, XIX, 1974 год.
- ¹¹И. Заимов. Бележки за местните лични имена..., с. 122.
- ¹²И. Заимов. Местните имена в Панагюрско, с. 58.
- ¹³Д. Михайлов. В.к "Народно дело" бр. 144, 1969 год - Храброво.
- ¹⁴Кратка историческа справка за с. Дъбравино, Варненско.
- ¹⁵И. Заимов. Бележки за местните и лични имена..., с. 122-123.
- ¹⁶А. Калоянов. Димитър Злочести и войводата Патрев, Варна, 1978, с. 128, 131.